

FUAD KÖPRÜLÜ'NÜN BİLİMSEL ARAŞTIRMALARINDA TÜRK- ERMENİ FOLKLOR İLİŞKİLERİ SORUNU

The Problem of Turkish-Armenian Folklore Relations in Fuat Köprülü's
Scientific Investigations

FAMİL MEDETOV*

Öz: *Makalede Fuad Köprülü'nün Türk aşık edebiyatının Ermeni âşık edebiyatına etkilemesine delil getirmesinden bahsedilmektedir. Bilindiği gibi, Ermeniler her zaman Türk milli kültürünün bir çok örneklerini benimsemekle uğraşmışlardır. F. Köprülü araştırmasında Arşak Çobanyan adlı Ermeni aliminin Türk aşık edebiyatının Ermeni âşık edebiyatından etkilenmesi gibi asılsız iddialara yanıt olarak bilimsel gerçekleri ve tarihi gerçekleri ortaya koyuyor. Türk aşık edebiyatının tarihi İslamiyet'ten öncelere dayandığı halde, Ermeni âşık şiirinin oluşumu daha sonraki dönemlerin ürünüdür.*

Anahtar kelimeler: *Türk, Ermeni, aşık, folklor, edebiyat ilişkisi, etkilenme.*

Abstract: *In the article Fuad Koprulu proved the influence of turkish ashug literature to the armenian ashug literature with facts and scientific evidences. As it is knowns that, armenians always dealt with the adoption of some models of turkish national culture. In this research Fuad Koprulu rewealid scientific truths and historic realities in response to armenien scientific Arshak Chobanyan's arrogation that the turchis ashug literature had been affected by amenian literature. The history of turkish ashug literature has been created before islamism, but the creation of the armenian ashug poems is the product of later on.*

Keywords: *Turk, armenian, ashug, folklore, literary relations, to be influenced.*

Makale Gönderim:
11.11.2016
Kabul Tarihi:
21.12.2016

---

* Ar. Gör. Azerbaycan Milli Elmler Akademisi Folklor Enstitüsü fmedetov@box.az

Giriş

F. Köprülü Türk aşık edebiyatının derinliklerine nüfuz ederek onun türklerin tarihi geçmişine dayanmakla ermeni aşık edebiyatına etkisini tahlile teşvik etmiştir. Araştırmacının bu alanda attığı bilimsel araştırması ilk adımdır ve günümüzde de Türk millî manevi değerlerinin Ermeniler tarafından benimsenmesi önünde büyük engel olarak hep güncelliğini koruyacaktır. Arşak Çobanyan adlı bilim adamının "Ermeni aşıkları" adlı eserinde Türk âşık şiirinin Ermeni âşık edebiyatının etkisi sonucunda oluşması gibi gerçeğe dayanmayan önermeler ileri sürmüştür ki, bu asılsız iddialara cevap olarak F. Köprülü "Türk aşık edebiyatının Ermeni âşık edebiyatına etkisi" adlı çalışmasında tarihi kaynaklara dayanarak bilimsel gerçekliği ortaya koymuştur.

F. Köprülü Türk dünyasında aşık edebiyatına dair ilk kez sistemli araştırma yapan, bu sanatın spesifikasına, yayılma bölgesi olarak ve nüfuz alanlarına göre durduğu pozisyonu belirleyen profesyonel araştırmacı gibi tarihi hizmet göstermiştir. Onun bilimsel etkinliği sadece aşık edebiyatının Türk halklarının edebi-estetik düşüncesinin gelişmesindeki rolü ile bitmiyor. Bu sanat fenomeninin diğer halkların, özellikle Ermeni sanatçılarının da bakış açısının şekillenmesinde oynadığı rol kabarık şekilde yansımıştır. İlk defa F. Köprülü'nün çalışmaları sonucunda Türk aşık edebiyatının Ermeni âşık edebiyatına etkisi tutartlı ve mantıksal delillerle ispat getirilmiş ve Ermeni araştırmacıların bu sanat sahasının benimsetilmesine girişimini engellenmiştir.

F. Köprülü'nün başlattığı çalışma - Türk âşık edebiyatı ile Ermeni edebiyatı arasındaki ilişki meselesi büyük önem taşıyordu. Bu araştırma ilk olması hasebiyle, istenilen bazı kaynakları elde etmek mümkün olmasa da, özellikle araştırmacının Ermeni diline vâkıf olmaması bu asil işe bir ölçüde engel oluşturmasına bakmayarak, alınan sonuçlar büyük başarılarından haber veriyordu.

Türkçe şiir yazaran üç Ermeni aşığının adını ve yaratıcılığının bazı genel çizgilerini veren F. Köprülü gelecekte daha büyük araştırmalar sonucunda Türkçe kelimeler kullanıp, şiir söyleyen Ermeni aşıklarının tespit olunacağına inanıyordu ki, bu da kendisinin gerçek olduğuna dair sonraki araştırmalar sonucunda bulmuş oldu. Araştırmacı Mesih-i Ermeni, Mirzəcan Mədədov ve Sarkis Zeki adlı aşık tarzında şiirler yazaran yazarların isimlerini ele almış, eserlerine bazı örnekler vermiştir. Onların şiirinin Türk âşık şiiri geleneğine ne kadar bağlı olduğunu gösteren F. Köprülü bunu Ermeni saz şairlerinin Türk halkına, onun diline ve kültürüne yüksek bağlılığında görmekteydi. (Köprülü, 1989; I cilt: 263-267)

Azerbaycan şiiri ve onun özel kolu olan manilerin, Ermeni halkı tarafından sevilmesini folklor alanında çalışan M. Seyidov "Azerbaycan-Ermeni edebi ilişkileri" kitabında da göstermiş ve böyle geniş kapsamlı etkilenmesinin sebeplerini şu şekilde izah etmiştir: "... Ermeni halkı arasında Azerbaycan şiiri bundan dolayı yaygınlaşmıştır ki, Türkiye türkçesi ve Azerbaycan türkçesi Güney Kafkasyada iletişim dili seviyesine

ulaşmış ve bu dilde oluşmuş sanatsal eserlerde asil ve ilerici fikirler tebliğ edilmiştir ". (Seyitov, 1976: 150)

Geniş yayılmış sözlü halk edebiyatı örnekleri olan manilerinin komşu halkların düşüncesine güçlü etkilemesi haline Muharrem Kasımlı da kendi objektif yaklaşımını dile getirmiştir : "İster Azerbaycan manilerinin söz konusu olan etniklerin folklor repertuarında aktif işlevlilik kazanması faktör, gerekse yazılı edebiyatında mani tarzının yansması olgusu, Türk kültürünün, yüzyıllar boyunca üstün bir moral ve estetik zenginlik gibi komşuluğundaki kültür çevrelerini kendi etkisi altına almak kudretine sahip olduğunu gösteren inkâr edilmesi güç olan bir tarihi gerçektir ". (Kasımlı, 2004: 179)

Azerbaycan aşık şiiri kendi potansiyel imkanlarının genişliği ve kapsamlılığı sayesinde diğer komşu halkların da şiirsel bakış açısının şekillenmesinde oynadığı rolü Yakup Babayev de takdir etmiştir: "Saya Nova'nın aşağıdaki Varsağı-Geraylısı (azeri sahasına ait bir nazım şekli) da dilinin sadeliğine, akıcı olmasına ve şiirsel meziyyetlerine göre, Azerbaycan aşıkların düzey yaratıcılık örneklerinden farksızdır:

Könlüm yara, sinəm dağlı,

Nazlı yarın dustağıyam.

Boyun buruq, qolum bağı,

Nazlı yarın dustağındayam ". (Yakup, 2014: 592)

Ermeni aşıklarının Azerbaycan dilinde çok açık bir şekilde şiir yazma geleneği onu demeyi öngörür ki, türk milli-şiirsel düşüncesi Ermeni halkının ruhunda yüksek düzeyde yansır. Bu da gösteriyor ki, Ermeniler Azerbaycan sözlü edebiyatından (genel olarak türk şiir geleneğinden) epizodik düzeyde, fragmental çapta değil, bir bütün olarak, sistemli şekilde, tarihin çeşitli evrelerinde de faydalanmışlar. Komşuluk ilişkileri koşullarında diğer halklarla kültürel ilişkilerin çoğalması sonucunda bizim milli kültürün önemli unsurları Ermeniceye ve diğer milletlere geçmeye başladı. Prof. Muhtar Kazımoğlu yazıyor: "Azerbaycan yazılı edebiyatına asıl etki gösteren ve onu yeni bir gelişme yönüne yönelten aşık sanatı giderek komşu halkların manevi dünyasına girmeye, onların da kültürünün ayrılmaz parçası olmaya başladı". (Kazımoğlu, 2014: 156)

F. Köprülü'nün araştırmaları bir de bu sebepten tarihi önem taşıyor ki, eğer Ermeni araştırmacıların görüşleri sadece Ermenistan üzerinden sınırlandırılıyorsa, belki de, endişeverici bir durum olmazdı. Sıkıntı şuradadır ki, Morgan ve bu tip Ermeni araştırmacılar tarafından bu gerçek olmayan fikirlerin tüm dünyaya yayılmasının önünü, zamanında almasıydı, sonradan bu tatsız durumlara karşı savaşmak büyük sıkıntılar talep edecekti.

F. Köprülü araştırmalarında yeri geldiğinde Azerbaycan halk edebiyatının, özellikle aşık şiiri örneklerinin tarihi tecrübe, fikir ve estetik açıdan mükemmel olduğunu

ve hatta bu şiir örneklerinin Osmanlı halk edebiyatından üstün olduğunu özellikle vurgulamıştır. O, saz şairlerinin diğer komşu halklara etkisinden söz ederken bu sürecin Azerbaycan topraklarında daha kuvvetli olmasını gösteriyordu: "Türk saz şairlerinin Ermeni ve Gürcü halk edebiyatları üzerindeki en büyük tesiri de yine bu Azeri sahasında olmuş, bilhassa Ermenilerden Türkçe şiirler söylemekte maruf (ünlü) birçok aşık en ziyade buralarda yetişmiştir " (Köprülü, 2013; II cilt: 45)

Görüldüğü gibi F. Köprülü bu konuyu geniş şekilde araştırırsa da, bazı hususlar onun Ermeni dilini bilmediği için araştırmanın dışında kalmıştır. Sonraki aşamada bu dili derinden bilen M. Seyidov F. Köprülü'nün arzularını gerçekleştirdi. O, Ermeni yazarlarına ve bazı Ermeni kaynaklarına dayanarak, hatta Türklere (Ğ.Ağayan Türkçe deyince Azerbaycan türkçesini kastediyordu. F. M) uzak olan bir çok bölgelerde bile Ermeniler bu dile, onun akıcı ve şiirsel mahiyetine, gramer yapısına aşinadır. Gösterilen hususlar da Ermenilerin Türkçe şiir yazmak geleneklerinde de büyük etkisi olmuştur . (Seyitov, 1976: 102-103) Milli folklorumuzun kapsamını sadece Azerbaycan edebiyatı ile sınırlı olmayan, ayrıca Ermeni sanatçılarına da ilgili olduğunu gösteren M. Seyidov 400'den fazla Ermeni aşığının yaklaşık 375 nin Azerbaycan türkçesi ile yazdığı görülmektedir.(Seyitov, 1976: 132-133) Verilmiş alıntı tutarlı olgularla zengindir; düşünebiliyor musunuz, Ermeni aşıklarının yüzde doksan dördü Azerbaycan türkçesi ile şiir yazmıştır. Sadece bu istatistik rakamlar bile tüm tartışmalı meselelere son vermek için yeterlidir.

M. Seyidov kendi fikirlerinin objektivliğini daha da netleştirmek için Ermeni yazarlardan olan Q. Tarverdyandan yaptığı alıntıyla dönemin manzarasını gerçek şekilde ortaya koymaktadır: "Benim topladığım Ermeni aşıklarının bir kısmı tamamı Azerbaycan türkçesiyle şiir yorumlamışlar. Diğer aşıkların çoğunluğu ise eserlerini Azerbaycan ve Ermeni dillerinde oluşturmuşlar. Sadece Ermenice şiir yazan aşıkların sayısı 20-25 den fazla değildir. " (Seyitov, 1976:160-161)

Daha sonra M. Seyidov diğer Ermeni alimi Leo'nun görüşlerine isnat ederek Azerbaycan edebi düşüncesinin hakim nüfuzunu, yüksek konuma sahip olduğunu bir kez daha hatırlatmış olur: "... Ermeni aşık eserlerinin küçük bir bölümü bizim literatüre aittir. Onların büyük eserlerinin çoğunluğu (destanlar, kahramanlık masalları) ise türkçedir (Azerbaycan türkçesidir)". (Seyitov,1976:58)

K.V. Nerimonoğlu ile N. Muradovun birlikte yazdığı ve Türkçe yayımladığı "Azeri (Türk) -Ermeni ilişkilerinin Tarihi ve Kültürel Boyutu üzerine" adlı geniş hacimli araştırması iki halkın tarihsel dönemlerde ilişkisinin kökenlerini öğrenmek açısından da önemlidir. (Nerimanoğlu, 2000; Muratov, 2000)

Türk araştırmacı Mehmet Yardımcı da Ermeni cenklerinde kendi alfabeleri ile yazılmış çok sayıda türkçe şiirlerin olduğunu göstermiştir. Araştırmacı Ermeni alimi Garekin Levonyanın gerçek olgulardan hareket ederek gusanın aşığla yerini alması görüşlerini takdir ediyor ve bunların Türklere Ozan'ın aşığın yerini tutması enlemi

ve tekrarı olduğunu nazara vermektedir ve bununla karşılaştırmalı-tarihsel yöntemi kullanarak Ermeni âşık sanatındaki değişim ve yenileşmelerin türk âşık sanatında yaşanan değişimlerin etkisi sonucunda ortaya çıktığını göstermektedir.

XVI yüzyıla kadar Türk folklorunda ozan sanat meydanını terk ederek yerini âşık edebiyatına bıraktı. Bunun etkisi sonucunda bir süre sonra Ermenilerde de gusanın aşuğla yer değişime işlemi gerçekleşir. M. Yardımcı F. Köprülü başta olmak üzere, F. Türkmen, D. Kaya, Eman Artunun araştırmalarına dayanarak Türk folklorunun Ermeni halk edebiyatına etkisini şöyle genelleştirmiş: "Aşık edebiyatı türk edebiyatına özgü bir edebiyattır. Türkler aşıklık geleneğini halka özgü bir biçim vererek millileştirmişler. Türk âşıkları ile Ermeni âşukları arasında yaşama biçimi ve gelenek arasında büyük benzerlik vardır. Ermeni âşuklar türk âşıklarını taklit etmişlerdir. Aşık literatüründe hiçbir Ermeni ve Hıristiyan etkisi yoktur. Türkçe yazan Ermeni âşuklarının eserleri de tamamen Türk zevki ve ilhamıyla yazılmış bir biçimdedir ". (Artun, 2000)

Tarihi tecrübeler göstermektedir ki, çoğu zaman muhteşem folklor örneklerini eski, ulu geçmişi olan halk oluşturabilir. Öyle ki, evrensel ve sinkretik karakterli halk sanatı eski geleneklerden kaynaklanarak, uzun zaman içinde gelişmiştir. Halk eserlerinin , aşk ve kahramanlık destanlarının ve diğer milli düşünceden kaynaklanan mirasın komşu halklara, özellikle Ermenilere geçmesi göstermektedir ki, Azerbaycanlılar ekonomik-kültürel yönden kendi hakim konumunu Kafkasya'da hem insanlığın gelişiminin ilk çağlarında, hem de sonraki aşamalarda korumuştur.

F. Köprülü'nün araştırmaları zamanında söylendiğine göre büyük önem arz etmişti. Onu rahatsız eden bu idi ki, A. Çobanyan gibi subjektif, gerçeği yansıtmayan yazarların "çalışmaları" nı zamanında tarumar etmek gerekir ki, gelecek nesillerde karmaşa yaratmasın, Türk âşık edebiyatının Ermeni edebiyatına apaçık etkisini kanıtlamak işinde belli engellere dönüşmesin. Yeri gelmişken, onu da belirtelim ki, sonraki dönemlerde F. Köprülü'nün takipçileri oluştu ve âşık edebiyatının Türklere mahsus olmasını tek anlamlı şekilde kanıtladılar. Aşık edebiyatının kendilerine ait olmadığını bilen Ermeni yazarlar ve onların hamileri sekteye uğradılar ve şimdi de bu "geleneği" muğam(Azerbaycan'a has müzik) sanatına sahiplenmek gibi iddialarla devam ettirdiler. Bunların da zamanında önü kesilmeliydi, aksi takdirde gelecek nesiller büyük sorunlarla karşılaşabilirlerdi. Muğama sadece Ermeniler değil, aynı zamanda diğer uluslar da kendi ulusal sanatları gibi sahip çıkmak istiyorlardı ki, bu da onun Azerbaycan halkının manevi mirası olması işinde büyük sıkıntılar yaratıyordu. Fakat bu ağır işin üstesinden Haydar Aliyev Vakfı Başkanı Mehriban Aliyeva gelmekle Azerbaycan'ın hak işini tüm dünyaya ilettiler ve UNESCO tarafından bu manevi miras incelenerek onun Azerbaycanlılara ait olduğunu bir kez daha ispatlanmış oldu.

F. Köprülü'nün sözünü ettiğimiz makalesinde "Türklerle Ermenilerin siyasi ve düşünce ilişkileri" sorununa özel bir yer ayırmış, tarihi süreçte Ermeni kültürünün çeşitli etkilere maruz kaldığını göstermiştir. Türklerle Ermenilerin karşılıklı ilişkilerinin tarihi Hazarlar devletinden başlamış XII yüzyıldan Selçuk İmparatorluğu'nun Ermenistan'ı

kendi bünyesine alması ile daha da derinleşmiştir. Çalışmalarda gösterildiği gibi, Türklerle Ermenilerin kültürel ilişkilerinin tarihi III-IV yüzyıla kadar uzanır, XI yüzyıldan ise yoğunlaşmaya başlar. XVIII-XIX yüzyıllarda Türk aşık edebiyatına yüksek düzeyde aşına olmasından dolayı Ermeni âşık şiirinin en büyük temsilcileri yetişmeye başlar. Sayat Novanın (1712-1795) şahsında Türk aşık şiirinin aşına olması yüksek düzey örneğini görebiliriz. Türk araştırmacı Erman Artun "Türk edebiyatının ermeni halk edebiyatına etkileri" adlı makalesinde Türk halk edebiyatının, özellikle aşık yaratıcılığın Ermeni halk edebiyatına etkisine dair ilginç fikirlerini ileri sürmüştür. Makalede yazar aşık edebiyatının etki yaklaşımından bahsederken daha fazla F. Köprülü'nün bu alandaki araştırmalarına dayanmıştır. Fakat araştırmacı makalede sadece Türk aşık edebiyatının değil, aynı zamanda diğer örneklerin de Ermenilere etkisine dair fikirler ortaya koymuş, bazı paralellikler yapmakla kendi çalışmasının bilimsel kapasitesini artırmaya çalışmıştır. O, halk hikayeleri, maniler, masallar, atasözleri, türküler, fıkralar, bilmece, gelenek ve inançların Ermenilere etkisini göstermiştir. Araştırmacıya göre, Ermenilerin "Sasonlu David destanı" birçok yönden Türklerin "Koroğlu" eserinin farklı dilde, farklı tarzda ifadesinden başka bir şey değildir. (Artun, 2000)

İnsanlık tarihinin daha eski ve derin katlarında medeniyetlerarası ilişkilerin yakınlığı, halkların edebi-sanatsal düşüncesinde ortak özelliklerin genişlediği görülmektedir. Bu Türk-Ermeni edebi ilişkilerine de aittir. Zaman birbiri ile değişince, diller, gelenekler ve çeşitli sosyal-kültürel alanlar keskin farklılıklar ve kendine has özellikler taşımaya başlıyor. Siyasi açıdan bağımsız halklar arasında idari sınırlar oluşturduğu gibi, kültürler arasında da belli sınırlar oluşturuyordu. Fakat Ermenilerin Selçuk, daha sonra uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları yaşamaları, Türklerle iç içe olması bu halkın kültürüne, diline köklü şekilde türk etkisini kaçınılmaz kılıyordu. Uzun yıllar boyunca Ermeni dilinin sözlük içeriği türk sözleri ile zenginleşmiştir. I Türkoloji kurultayda konuşan H. Acayan ermeniceden Türkçeye 200, Türkçeden Ermeniceye ise 4000 kelimenin geçmesini göstermiştir ki, bu da Türk dilinin tarihi nüfuzunun bir olgusu gibi ilginçtir. (Yardımcı, internet kaynağı)

Ermenilerin milli politikalarının olmaması, sosyal örgütlenmenin zayıflığı, iç çekişmeler gibi vb. faktörler yakında onları hem siyasi, hem de kültürel sömürgeye sevk etti. F. Köprülü Türk kültürünün nüfuzunda dinin de rolünün büyük olduğunu gösteriyordu. Öyle ki, yüksek ahlaki-manevi, insani ve evrensel hüviyette islam dininin mevcut olması, onun türkün dünyabakışımın oluşumunda oynadığı rol bu dönemde orta-çağ Hristiyan kültürünün Ermenilere gösterdiği aynı etkiden kat kat üstündü. Bu durumda, karşılıklı edebi ilişkilerin tek taraflı olarak Türklerden Ermenilere geçmesi zorunlu hale geldi "... Kuvvetli ve yüksek bir harsa malik olmyan ve siyasi istiklalini kaybettikten sonra büyük hars merkezlerinden mahrum kalan Ermeniler, yavaş yavaş, Türk harsını kabule etmeye mecbur oldular: Çoğunlukla zannolunduğundan çok daha kuvvetli olan Türk dili, Türklerin halk edebiyatı ve musikisi Ermeniler tarafından kolaylıkla kabul ve taklit edildi ". (Köprülü, 1989; I cilt: 256)

Azerbaycan (bütünlükte türk - FM) sözel-sanat kelimesinin hümanizm, ahlaki-manevi güzellik gibi niteliklerinin komşu halklara, özellikle Ermenilere, onların sahip oldukları değerlere sürekli nüfuz etmesi F. Köprülü'nün araştırmalarında belli bir yer tutuyor. Onun bilimsel-teorik tasarruflarına ve daha sonraki araştırmacıların araştırmalarına istinaden türk kültürünün Ermeni etnosuna etkisi konusunu genel olarak iki gruba ayırabiliriz:

A) Türk'ün ekonomik, siyasi, sosyal anlamda saygın konuma sahip olması, ister istemez temasta olduğu ulusların bakış açısına etki etmekle ona teşvik ediyordu.

B) Ulu geçmişe sahip olan Türk kültürü, onun zamanın sınavından, tarihin karanlıklarından başarıyla adlanan çeşitli folklor örnekleri doğal ve orijinal özellikleri, hayatın içinden gelen aşık ve destan yaratıcılığı başka halkların da sevgisini kazandı, onları bu kültürün büyümesine kapıldı.

Böylece, tarihsel olgulara, kaynaklara ve bazı yazarların da vurguladığı fikirlere dayalı F. Köprülü yüksek profesyonellik ve araştırmacı nesnellığı ile Türk edebi düşüncesinin, folklor tefekkürünün Ermeniler üzerinde büyük etkilerinin olduğunu kanıtlamıştır. Araştırmacı siyasi, kültürel yönden zayıf durumda olan Ermenilerin sayı itibarıyla de Türklerden kat kat düşük olduğunu göstermektedir. O, Türk aşıkları gibi Ermeni aşıklarının da Alevi, Bektaşî olduğunu gösterir ve bektâşîliğin de halis Türk tarikatı olmasını gösteriyor ki, bu da Türklerin tarikat vasıtasıyla Ermenilere yaptığı etkinin göstergesidir.

Sonuç

Çoklu kaynaklar bazında ve âşık edebiyatının tarihi varoluş koşullarına nazaran F. Köprülü Türk âşık edebiyatının milli bir sanat gibi Ermeni âşık edebiyatına etkisinin çeşitli yönlerini ispat etmiştir. Türk âşık edebiyatının Ermeni âşık şiirine etkisini ilk kez F. Köprülü incelemiştir ki, bu araştırmanın makalemizde incelenmesi günümüzde de Ermenilerinin Türk kültürünü çeşitli araçlarla benimsemesi fonunda günceldir. Makale Türk halklarının zengin kültürel-manevi mirasının, özellikle âşık edebiyatının diğer halklara etkisi konusunda gelecek çalışmalar için de bir kaynak rolünü oynayacaktır.

Kaynaklar

Azerice

Azerbaycan Edebiyatı Tarihi (2004). 6 cilt, I c., Bakı: Elm Babayev, Yaqub. Azerbaycan Edebiyatı Tarihi (2014) Bakü: Bilim ve eğitim

Kazımoğlu, Muhtar (2014) Folklor hem geçmiş, hem de bu bu gündür. Bakü: Bilim ve eğitim

Seyitof, Mireli. Azerbaycan-Ermeni edebi ilişkileri (1976) Bakü: Elm

Türkçe

.Köprülü, Mehmet Fuat (1989) Edebiyat araştırmaları I cilt. İstanbul: Ötüken neşriyatı

Köprülü, Mehmet Fuat Edebiyat araştırmaları (2013) II cilt. İstanbul: Alfa Yayınevi

İnternet kaynakları

Artun, Erman. Türk halk edebiyatının ermeni halk edebiyatına etkileri. [http: //: turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/58.php](http://turkoloji.cu.edu.tr/HALKBILIM/58.php)

Nerimanoğlu, Kamil Veli, Muradov, Nizami. Azeri (türk) -Ermeni ilişkilerinin tarihi ve kültürel boyutu üzerine. YENİ TÜRKİYE 60/2014, 46.s

Tavukçu Orhan Kemal. Türk dili ve kültürünün Ermeniler üzerindeki etkileri. Turkish Studies - International periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/13 Fall 2013, p. 145-168, ANKARA-TURKEY

Yardımcı Mehmet. Anadolu aşıklarının ermeni aşıkların etkileri. http://www.mehmetyardimci.net/img/files/Anadolu_klarnn_Ermeni_klara_Etkileri.pdf